

ՓԵՐՔԱԿ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀԱՆԴԷՍ

ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ ՅԱՏՈՒԿ

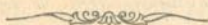
ՔԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ ԱՂԶԿԱՆՅ ԲԱՐՅՐ. ՊԱՐԺԱՐԱՆՍ

Ա. ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 8

(ԳԻՆ 40 ՓՐՅ.)

1913 ՅՈՒՆԻՍ

ՀԱՅ ԳԻՐԸ ԵՒ ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տրամաբանօրէն յեզու և գիր իրարմէ անջատ չեն. բայց իրականութեան մէջ ամէն յեզու չունի իրեն յատուկ գիր: Ուրիշ խօսքով՝ խօսուած ամէն յեզու իրեն յատուկ գիր և հետեւաբար գրականութիւն չունի. զոր օր. աշխարհներէն, իրերէն, չիրփեղերէն և այլն, յեզուները իրենց յատուկ գիրեր չունին:

Հայերէնն ալ այսպէ՛ս էր. այսինքն՝ հայ ազգը Ս. Մեսրոպի գիւտէն յառաջ իր խօսած լեզուով գրելու համար գիր ունէ՛ր: Ասիկա շատ հետաքրքրական և գիտնօրէն ալ շա՛տ կարեւոր հարցում մըն է, որուն պատասխանը զըժ-բախտաբար չէ՛ արուած մինչև հիմայ: Կարծողներ կան, թէ Հայիրը յունարէն կամ ասորերէն գիրերով կը գրէին հայերէնը. ճիշդ այնպէս, ինչպէս զոր օր. այսօր հայերէն տառերով կը գրենք մասնաւորապէս բուրժուերէնը: Բայց այս կարծիքը արժէք մը չունի. վասն զի հայերէնի յատուկ կարգ մը հնչիւնները արտայայտող գիրեր կը պակսին ասորի և յոյն լեզուներու մէջ: Թէև ասոր ալ կը պատասխանեն, թէ մասնաւոր հնչաններ կամ զրախումբեր կային, որ կը զործածուէին՝ հայերէնի յատուկ հնչիւնները արտայայտելու համար: Այս պատասխանն ալ գիտնական ոյժ մը չունի. որովհետև՝ եթէ այդպիսի գրականութիւն մը մշակուած ըլլար Ս. Մեսրոպի գիւտէն առաջ, սե է բեկոր մը մնացած պիտի ըլլար(*) գոնէ արձանագրական (քարերու վրայ գրուած այլևայլ յի-

(*) Ծնք.—Կըտուի թէ Յոյն գիտնով և ոսկեղարեան հայերէնով գրուած գիրք մը կայ եղեր, այն ալ ասորերէն գիրերով ծանօթագրուած, որ ոչնչացեր է: Ինչպէս կայ եղեր Երուսաղէմ Ասորերէն գիրերով և հայերէն լեզուով՝ Աւետարան մը, Ոսկի-Աւետարան յորջոր-լումով (Տե՛ս ՇԱՐ հայ կենսագրութեանց, Ա. Յ. Այվազեանի. հատար երրորդ, էջ 178 - 179):

Ասոնց մասին բան մը չենք կրնար բեշ, ո՛չ միայն անոր համար որ անձանօր են մեզ, այլ նաև այդ տեղեկութիւնները տուողը մասնագէտ մը, գիտուն մը և այս նէւթերու մէջ վտահերի մէկը չէ:

չատկարաններ) գրականութեան: Մինչ իրողութիւնը այն է, որ հայ գիրերու գիւտէն յառաջ արձանագրութիւնք յունարեւ լեզուով գրուած են: Այսպէս՝ ուսու հայագէտ Բրոֆ. Նիկողայոս Մասի, Գառնիի մէջ (Երեւանի մօտ, Ազուս գետին վրայ) կատարել տուած հնագիտական պեղումներու հետեանքով՝ երեւան եկան Տրդատայ սարաւոյթին (Տախսին) մնացորդները, որոնց մէջ գտնուած մարմարեայ սիւներ բոլորովին յունարէն արձանագրութիւն կը կրեն: Այս օրինակը յիշեցինք անոր համար, որ Տրդատի ժամանակը խոր հետեւեամբ մը չբաժնուիր Ս. Մեսրոպի գիւտի ժամանակէն, կրորիկ հաշուով դար մը, և դեռ այդ դարուն մէջ յունարէնն է տիրողը արձանագրական գրականութեան մէջ ալ:

Ահա՛ այսպիսի շատ չահեկան և շատ կարեւոր պատմական և գիտնական դժուարութիւններով չրջապատուած է Ս. Մեսրոպի գիւտը կանխող ժամանակը: Եւ Հայերէն գիրերու գիւտին վրայ խօսելու և գրելու ասան՝ անկարելի է չանդրադառնալ այս խնդիրներու վրայ, որոնց լուծումը եթէ դեռ գտնուած չէ, բայց այդ իսկ պատճառով իրաւունք ունինք աւելի ևս հետաքրքրուիլ:

Մենք կը կարծենք որ Հայերէնը միշտ գործածուող լեզու մըն էր հայութեան բոլոր խաւերուն մէջ, և հայ ազգին քրիստոնէացումով՝ աւելի ևս մըշակուեցաւ, զարգացաւ, նրբացաւ, իրրե արդիւնք վերծանողներու և քարոզիչներու աշխատութեան եկեղեցւոյ մէջ. և երբ Ս. Մեսրոպ հայերէն գիրերը գտաւ, կարելի եղաւ այդ մշակուած լեզուն գրել այնքան մաքուր և գեղեցիկ կերպով: Թէև Գողթան երգերուն մնացորդները կ'ապացուցանեն, որ Հայերէնը հայ ազգին քրիստոնէացումէն յառաջ ալ մշակուած էր, բայց նկատի առնելով, զոր օր. Աւետարանի և Սաղմոսներու հայ թարգմանութեան լեզուն, իրաւունք ունինք ենթադրել, որ մշտախօս լեզու մը այսչափ կրնայ զարգանալ, առանց օտար կամ մութացածոյ գիրերով մշակուած գրականութիւն մը ունենալու:

Այս նախընթաց դժուարութիւններէն ետքը կը հանդիպինք ուրիշ դժուարութեան մը, այն ալ սա է. Ս. Մեսրոպին գիւտը ի՞նչ է. հայերէն 36 գիրեր յոյնի՞ ստեղծեց, թէ քանի մը հատերը միայն: Այս հարցումներուն ալ պատասխանները տարբեր տարբեր են: Նայն իսկ հայ պատմաբանները որոշ բան չեն գիտեր և պատմուածները գոհացուցիչ չեն: Բայց գիտութիւնը այս մասին գոհացուցիչ լուծում մը գտաւ, և հիմա գիտենք, թէ Ս. Մեսրոպ Յունարէն այբուբէնքը հայացուց, զուտ հայ հնչիւնները արտայայտող գիրերը հնարեց և ստեղծագործեց հայ լեզուի 36 գիրերը:

Այս բացատրութիւնները, որ դրական հանգամանք մը ունին, ամենեւին չեն նուազեցնիր Հայոց այն աւանդական պատմութիւնը, որուն համեմատ Ս. Մեսրոպ ստույգ, երկար և տաժանելի աշխատութիւններէ ետքը Տախսիով միայն կրցաւ հասնիլ իր ցանկալի նպատակին՝ իրրե աստուածային պարգև ընդունելով հայերէն այբուբէնքը: Վասն զի Ս. Մեսրոպի պէս գիտուն, լեզուագէտ, հզօր նկարագրի տէր, մեծ գաղափարներու նուիրուած և ստեղծագործելու ընդունակութեամբ ջրհեղուած՝ մաքուր, սուրբ անհատականութիւն մը, իր բնախօսական և հոգեխօսական ամբողջ կեանքին մէջ գործունեայ է. անոր արթ-

նութիւնն ալ, քունն ալ սեւեռուած րեւեռուած է որոշ նպատակի մը: Հետեա-
բար այսպիսի զարմանահրաշ անձնաւորութիւն մը, եթէ տեսիլքի մէջ ալ կը
հետապնդէ իր ցանկալի նպատակը, եթէ իր հաւատացեալի վճիտ էութիւնը
գերբնային և աստուածային բարձրութիւններու մէջ կը սաւառնի և կը ներ-
նչուի, ասիկա ես ամէնէն բնական վիճակ մը կը գտնեմ, և միանգամայն
զգաստացուցիչ յանդիմանութիւն մը անոնց համար, որ ընդունակ չեն գաղա-
փարի բարձր տեսիլներու վայելքին: Արդէն Ս. Մեսրոպի խմորով ստեղծուած
անձնաւորութիւններու յայտնութիւնը ազգերու մէջ՝ ինքնին հրաշք մըն է և
այսպիսի հրաշալի անձնաւորութիւններու կեանքն ու գործերն ալ միշտ վե՛ր
են, միշտ բա՛րձր են, միշտ հրաշալի՛, միշտ պաշտելի՛ են — քան հասարակ
մահականացուներունը: Ես կը սիրեմ, որ մեր ուսանող սերունդը լա՛ւ ըմբռնէ այս
իրողութիւնը, և Ս. Մեսրոպի գիւտին հրաշալիութենէն մագի չտի բան մը
չուազեցնէ, գիտութեան յաւակնոտութեամբ և զրականութեան արհամարհան-
քով. որովհետեւ գիտական և զրական բացատրութիւնները հրաշալի գիւտին
էութիւնը կը լուսաբանեն և գիւրութիւն կ'ընծայեն մեզ հասկընալու Ս. Մե-
սրոպի թանկագին աշխատութեան և սքանչելի գիւտին բովանդակ նշանակա-
նութիւնն ու արժէքը:

Հայ ազգը իր գոյութիւնը կը պարտի իր Եկեղեցւոյն և Ս. Մեսրոպի գիւ-
տին, որ ծնունդն է նոյն Եկեղեցւոյն: Ս. Մեսրոպին գիւտովը հասան մեզ Գող-
թան Երզնէրը, մեր նախնեաց լեզուն, մեր բովանդակած անօթ անցեալը, այդ գիւտն
է որ հայուն տուաւ փառաբանութեան իրաւունքները: Եւ հայ ազգը 1912—1913
հրաւիրուած է տօնախմբել Ս. Մեսրոպի գիւտին դարադարձը, ընդունելով որ
հայերէն այբուբէնքը ստեղծուած է 412ին:

Ես կը կարծեմ որ հայ երկեսն ուսանողութիւնը ամէնէն աւելի յարմա-
րութիւն ունի ըմբռնելու համար մեր ազգին պատմական կեանքին մէջ 1500
տարուան հրաշալի իրականութեան մը նշանակութիւնը, երբ ամէն վայրկեան
զրջով ու գիրքով կը մարզրտաշարուն իր աչքին առջև հայերէն սիրուն և
ճկուն գիրբըր:

Ս. Մեսրոպը այն չնաշխարհիկ դէմքերէն է, որոնք տիեզերական են, իրրև
ռահվիրայ յառաջդիմութեան և քաղաքակրթութեան: Եւ որովհետեւ այս
դէմքը ճառագայթած է հայ արիւնէն և հորիզոնէն, ան կը խօնդավառէ մեզ
ո՛չ միայն իր հրաշալի գիւտով, այլ նաև իր անհատական ամենաբարձր արժա-
նիքով, իր հոյակապ գլխով, իր պանծալի հայութեամբ:

Ս. Մեսրոպի անունը երբ կը նշուի, պէտք է խոնարհին գլուխներ խորին
ակնածանքի, համոզուած յորգանքի և յորդարուղի կրախտագիտութեան
արտայայտութիւններով:

*
*
*

Կիւթէնպերկի գիւտն ալ ինքնին հրաշագործութիւն մըն է: Առանց ազգի
և կրօնի խտրութեան, ամէն լեզուի և զրականութեան տարածումն ու զար-
գացումը, յառաջդիմութիւնն ու կատարելագործումը տպագրական գիւտով

սպահնովուած է: Հայ ազգը գիտցաւ իր արթուն, հեռտես, անձնուէր գործիչներու շնորհիւ արեւմուտքի այս գիւտն ալ իւրացնել, իր ամէնէն աւելի վտանգուած և տագնապալի մէկ չրջանին: Հայերէն առաջին ծանօթ տպագրութիւնը եղած է 1512ին, և այդ ժամանակը հայու քաղաքական կեանքին տառապանքները կը պատմականացնէ: Եւ ասի ցոյց կուտայ թէ հայ ազգը իր հալածանքներուն և տառապանքներուն մէջ գիտցած է իր գոյութեան իրաւունքները ուժաւորել յառաջդիմական և քաղաքակրթական ազդակներով:

Ստոյգ է որ 412էն մինչև 1512 անցնող դարերու մէջ հայ գրիչը չէ դադարեր գործել: Բիւրաւոր հատորներ ելած են արուեստաւորներու մատեներէն: Չեռագրական կամ գրչագրական զլուխ-գործոցներ կան նախնեաց աշխատութիւններու մէջ, որոնք ամէնէն բմախնդիր և զեղապաշտ և արուեստահմուտ քննադատներն իսկ հիացումէ հիացում պիտի զտորէին: Երանի՛ թէ հայ վարժարաններուն վարիչները սովորներ ստեղծէին ուսանողները ծանօթացնելու նախնեաց գրչագրական կամ ձեռագրական արուեստին, որ իր բոլոր փուլերով և կողմերով պիտի հետաքրքրէր այդ թարմ միտքերը. անոնք ուղղակի իրենց զնահատումով և իրենց դատումով պիտի թափանցէին հայու զեղարուեստական կեանքին և հարատ պիտի զգային իրենք զիրենք հայ ծնած ըլլալուն համար: Գրիչներու, ծաղկոյններու, ոսկոյններու լէզէոն մը ունինք, որոնց հրաշալի մատներէն հոսած թանաքներն ու կրանգները, ոսկիի մաքրափայլ զուգորդումով, ո՛չ միայն մեր նախնեաց ճաշակը, արուեստը կը մարմնացնեն, այլ և ցոյց կուտան անոնց անսահման սէրը, սովուն և արագ աշխատանքը մատենագրական կեանքի մէջ: Բիւրաւոր ձեռագիր հատորներ մնացած են մեր նախնիքներէն, և շատ մը բիւրաւորներ ալ կորած կորսուած: Ամէնէն հին հայերէն ձեռագիրը, որ մնացած է, Աւետարան մըն է, գրուած Յ19=887ին, որ այժմ կը գտնուի Մոսկուայի Լագարեան ձեռարանը, որ 1899ին լուստպագրութեամբ հրատարակուեցաւ Բրոֆ. Գր. Ա. Խայաթեանցի ձեռքով: Ստեփանոս Օրբէլեան պատմագիրը կ'ըսէ թէ միայն Սիւնեաց զաւատին մէջ 10,000 տասը հազար) օրինակ Ս. Գիրք կար: Այլ շատ գիւրին է զազափար մը կազմել գրիչ-արուեստաւորներու սովորութեան և արագութեան մասին: Դեռ այս Ապրիլի վերջերը ես ձեռագիր մը քննեցի, որ Տարեկիրք=Ճաշոց մըն է, գրուած 1422ին, Երուսաղէմ, Ս. Յակոբայ վանքը, Սամուէլ Արեղայի մը ձեռքով: Այս ձեռագրին մեծութիւնն է 32×21. 7×11.5 սմ. 1282 երես, բոլորագիր, երկսիւն, իւրաքանչիւր սիւնակ 30 տող, գրուած Ապրիլ 27 — Նոյեմբեր 7, այսինքն՝ գրեթէ եօթը ամսուան մեջ: Կարելի է ըսել, որ աւելի արագագիր գրիչներ ալ կը գտնուին, որոնք աւելի կարճ ժամանակի մը մէջ այսպիսի խոշոր հատորներ գրած են, առանց հաշուելու մանր մուկեր հատորները: Տպագրութեան գիւտը վերջ պիտի տար գրչագրելու արուեստին: Բայց տպագրութիւնը իր առաջին չրջանին չաա թերի էր. առաջին տպագրուած գիրքեր չաա վար կը մնան վարպետի գրչէ ելած ձեռագիրներուն քով, որոնց ոճին և ճաշակին կը հետեւէին նոր տպագրիչները: Այս պատճառաւ Հայերը տպագրութեան արուեստը իւրացնելէն ետքը՝ գրչագրութեան արուեստը միան-

գամայն պարբրայ չեզաւ. ընդհակառակը 1512էն ետքը սքանչելի ձեռագիրներ գրագրուած են: Պէտք է դիտել կէտ մըն ալ: Ոմանք կը մեղադրեն հայ առաջին տպագրիչները անոր համար որ առաջին առիթով Աղքարիի պէս գիրքեր տպագրուեցին, իրր թէ չգտնուէին ուրիշ աւելի օգտակար գիրքեր, և կ'ըսեն թէ ժողովուրդին ճաշակին և պահանջին գոհացում կուտային այդպիսի հրատարակութիւններով: Ասիկա շատ սխալ գնահատում մըն է, նոյն իսկ նախառինք մը՝ առաջին տպագրիչներուն և ժողովուրդին: Որովհետեւ Աղքարի և ուրիշ թիւթե գիրքեր տպագրուեցան փորձի համար, և այդ փորձերը շատ աշխատութիւն և դրամ կը պահանջէին. հետեւաբար շիտակ չէր, կարելի չէր հայ տպագրութեան վաղորդայնին տպագրել այնքան թերի և միանգամայն թանկ գործեր: Տպագրութեան աստիճանաւոր կատարելագործումին հետ կը տեսնենք, թէ ժամանակի պահանջներուն համեմատ արժէքաւոր գործեր ալ տպագրուած են:

Տպագրութիւնը ուսանողական աշխատութիւնները դիւրացած է հրաշալի կերպով: Երբ մտածենք, թէ մեր նախնիք ամէն բան գրչով պիտի ընէին, կրնանք ստոյգ գաղափար կազմել կիթէնպէրիի դիւտին մեծութեան վրայ և օրհնել մեծ գերմանին յիշատակը, և երախտագէտ ըլլալ հայ առաջին տպագրիչներուն և անոնց՝ ուսնիւրներուն, որոնք գիտցան հայութեան ամէնէն տառապալից մէկ չըջանին մտածել մտքի պէտքերուն վրայ, տալով այս տառապեալ Ազգին յառաջդիմութեան պանծալի միջոց մը:

ԱՅԿԻՐԻՒՄ

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

Գ.

Թ. ԵՒ Ժ. ԴԱՍԵՐ

ԻՄԱՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ (ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ, ԵՐԵՒԱՆԵՍՈՒԹԻՒՆ)

Մենք ունինք յիշելու կարողութիւնը, այսինքն վերստին ի մեզ գանկու մեր հողւոյն բոլոր գործերը որ անցեալին կը վերարկւին: Բաց ասաի մենք կրնանք կամ մեր միտքը բերել առարկաները զորս ճանչցած ենք, կամ յղանալ և իրականացնել նոր առարկաներ:

1. Պի՛նչ կ'ըլլան արտաքին ըմբռնումի և գիտակցութեան ստացութիւնները: Ոմանք կ'անհետանան առանց իմացականութեան մէջ հետք մը ձգելու, ոմանք կը պահպանուին և յիշողութեամբ վերստին յառաջ կը բերուին:
2. Ի՛նչ է Յիշողութիւնը:
- Յիշողութիւնը անցեալը յիշելու կարողութիւնն է:
3. Ի՛նչ բանի կը կիրառուի: